

Elf Friese steden in een hap en een snap

Friesland heeft elf steden en dertig grietenijen. Dat weten we allemaal weer, sinds er bij de hersen-gymnastiek zo voor en na gevraagd wordt naar de herkomst van het spreekwoord: op z'n elf en dertigst.

Maar die elf steden op te noemen is niet zo gemakkelijk. Ja, Leeuwarden, Sneek, Harlingen, dat gaat. En de meesten vinden er ook Franeker, Dokkum en Bolsward nog bij. Maar verder? Waarom zijn Drachten en Heerenveen geen steden en Staveren en Sloten wel? Alleen omdat de beide laatste oude brieven hebben.

De Friese steden liggen op de klei. De zandgrond en het hoogveen telden voorheen niet mee. De „Wouden" waren een woest en bijna onbewoond gebied. Er is verandering ingekomen, toen er turf gegraven werd. Drachten en Heerenveen zijn veen-kolonies. Ze schieten in de laatste tijd omhoog door industrie. Ze hebben ieder voor zich tienmaal zoveel inwoners als Staveren en Sloten, maar steden worden het nooit. Die rechten hebben met de acht, die reeds genoemd zijn, Workum, IJlst en Hindelopen.

Een man uit „Holland" krult de lip als de Friezen over hun steden spreken. Leeuwarden zondert hij uit. Dat is een stad, die naar de honderdduizend loopt, en die dus stad mag heten. Sneek, bijna twintig duizend zielen, mag ook nog meedoen, en Harlingen komt tenminste boven de tien duizend uit. Maar Bolsward, Franeker en Dokkum halen geen tienduizend zielen en Sloten, Staveren en Hindelopen blijven onder de duizend. Wie durft daar nog van stad te spreken?

Het zij erkend, de meeste Friese steden hebben de tijd niet kunnen bijhouden, en dit geldt feitelijk van heel Friesland. In de tijd van de Verenigde Nederlanden, was Friesland, na Holland, een van de belangrijkste provincies. Het had een eigen hof in Leeuwarden, een eigen admiraliteit in Harlingen, een eigen universiteit in Franeker. In de achttiende eeuw was Friesland zeer welvarend.

De relatieve achteruitgang is begonnen met de opkomst der moderne industrie. Deze heeft Twente groot gemaakt, aan Limburg en Noord-Brabant een nieuw gezicht gegeven, en Holland gemaakt tot een gebied, van mensen deunend. Doch Friesland is zichzelf gelijk gebleven: een agrarisch land, ook al staat het op het gebied van akkerbouw en veeteelt in het voorste gelid.

Die relatieve achteruitgang valt sterk op in een stad als Harlingen. Op de Voorstraat, de Noorderen de Zuiderhaven staan nog vele hoge huizen met forse gevels en brede kroonlijsten, in de deftige stijl, waarin men een eeuw geleden de herenhuizen bouwde. Er is toen veel en goed gebouwd in Harlingen, een gevolg hiervan dat er levendige drukte in de haven was. Harlingen had een flinke eigen vloot van schoeners, barken en brikken, die lijndiensten onderhield op Engeland en Schotland en veel hout aanvoerde uit de Oostzee. Harlingen was dé haven van het Noorden. De stoomvaart en de spoorwegen hebben de klad er in gebracht! Een eigen haven voor een beperkt gebied was toen niet meer zo nodig. De grote havens, Amsterdam en Rotterdam, oefenden hun zuigkracht uit. Harlingen heeft dapper gevochten tegen het verval. Het heeft

bereikt dat het gebleven is wat het was: een stadje van tien-, elfduizend inwoners. En in de laatste tijd leeft de haven aardig op. Maar zijn plaatselijke nijverheid, die belangrijk was, heeft het verloren.

Veel sterker en niet slechts relatief maar absoluut is de achteruitgang van Stavoren. Toen de Sperwer tijdens de Elfstedenvoerweek in deze oudste stad van Friesland kwam, was de burgemeester gauw aan boord en later zaten wij in het Stadhuis en vertelde ons de burgemeester van de tijd, in de vroege Middeleeuwen, toen het Rijk van Stavoren zich uitstrekte tot aan Nijmegen. Toen liet hij ons ook platen zien van Stavoren in de tijd der Republiek: een stad met wallen en poorten, met mooie kerken en een royaal stadhuis. Geen steen is op de andere gebleven! Uit armoede hebben de Stavoren hun stad gesloopt en zelfs de vruchtbare aarde in de omgeving afgegraven en verscheept. Wat er overbleef is een arm land en een verzameling lage huisjes, en er zit iets tragisch in, wanneer een handwijzer bij een brugje een van die huisjes aanwijst als „Stadhuis“. Maar laat ons niet te triest worden. De burgemeester van Stavoren vertelde ons met trots, dat zijn gemeente in de laatste kwart eeuw geen werklozen heeft gehad, en daardoor de enige in Friesland is, die nooit noodlijdend is geweest. En wat Stavoren uit zijn rijke tijd behouden heeft is een bloeiend kerkelijk leven. Er zijn, behalve een Hervormde en een Gereformeerde, een Doopsgezinde en een Baptistenkerk, en het stadje van rond duizend zielen heeft vier predikanten!

In Workum én in IJlst ziet men van het stedelijk karakter even weinig als in Stavoren. Geen spoor van wallen en van poorten meer. Workum is langgerekt, aan IJlst kan men geen plan ontdekken. Workum kan groot gaan op zijn grote, oude kerk en straks ook op zijn stadhuis, ofschoon dit nu zo wrak is, dat men de hoge stoep niet meer beklimmen mag;

maar het wordt gerestaureerd. En beide stadjes hebben industrie, echt Friese industrie. In Workum is de pottenbakkerij, waar kleurig aardewerk vandaan komt, en IJlst heeft Nooitgedacht met schaatsen en gereedschap.

Franeker en Bolsward strijden om de eer wie van hen beiden het culturele hart van Friesland is. Franeker noemt zich de oude universiteitsstad van het Noorden, doch Bolsward sneert dat in de oude hogeschool, nu zenuwzieken zitten. De Friese studenten houden ieder jaar hun reünie in de Bogt van Guinee, eenmaal de Franeker studentenkroeg en zij doen daar nog wat beters dan een borrel drinken. De voordrachten over Friese cultuur, die hier gegeven worden door zeer bevoegden, zijn even interessant, als instructief. De beide steden gaan groot op hun stadhuis en dat met recht, want het zijn beide monumenten van de Renaissance, maar dit jaar heeft Bolsward de prijs, omdat het Rijksmuseum in zijn Stadhuis schilderijen exposeerde, en deze Hobbema's en Ruysdaels, deze Jan Steens en Van der Helsts verhoogden het voornaam cachet van het Stadhuis niet weinig. Behalve zijn stadhuis heeft Bolsward zijn Broere- en Martini-kerken als fraaie voorbeelden van Noordelijke gothiek. Maar Franeker heeft weer zijn planetarium van Eise Eisinga en zijn verrukkelijke grachtjes in Godsacker en Noord. Laten Franeker en Bolsward maar vechten om de voorrang. Als zij hun kostelijke schatten uit het verleden er des te trouwer om bewaren, zullen zij er beiden wel bij varen.

Waarom noem ik Dokkum en Sloten in één adem? Ik kende Sloten niet vóór we er met de Sperwer meerden. Het deed me dadelijk aan Dokkum denken. Zó ligt ook Dokkum besloten in zijn hoge wallen, zó wordt ook die stad doorsneden van grachtjes met ronde bruggetjes er over. Maar Sloten is nóg gaver. Terwijl Dokkum, leefdriftig centrum van de Noord-oosthoek,

uit de naden barst en zich bij het moderne leven aanpast met onvermijdelijk verlies van het oude, droomt Sloten voort. Daar is geen groei, daar is ook geen verval, het is althans niet zichtbaar. De wallen omvatten het stadje zoals ze het vóór drie eeuwen deden, de grachtjes zijn zo stil en mooi.

Je zoudt hier Gijsbert Japix kunnen tegenkomen, of Marijke me in haar karos met lakeien naast het portier. Een schrijver, die een roman wil schrijven over Friesland in de tijd der Republiek en daarvoor de atmosfeer van de zeventiende of achttiende eeuw wil proeven, moet in Sloten een kamer huren en daar gaan zitten werken. De klok van de tijd is er in 1750 stil blijven staan.

In Sneek reikten oud en nieuw elkaar de hand. Het oude is er goed geconserveerd. Neem het Stadhuis, dat een specimen is van gave Friese bouwkunst uit een tijd toen in Holland de schoonheid onder de weelde ging bezwijken. Het ziet er even uitstekend onderhouden uit als de Hervormde kerk, en samen vormen deze twee gebouwen het mooiste sieraad der stad. Van de oude grachten moeten we het Grootzand en het Kleinzand noemen. Maar het nieuwe Sneek mag er ook zijn. Druk en welvarend zijn de winkelstraten. Wij, zeilers, hadden natuurlijk aandacht voor de jachthaven, de grootste en best ingerichte van ons land, een aanwijzing dat Sneek dé stad is van de watersport.

Tenslotte Leeuwarden. Zou er, behalve Groningen, één provinciale hoofdstad zijn, zozeer het hart en centrum der provincie als de Friese hoofdstad? Naar „Ljouwert" stromen elke Vrijdag de boeren voor de veemarkt. Op de toogdagen van de verenigingen, waaraan Friesland overrijkt is, stromen hier alle Friezen samen. Het hart der stad vertoont in de provinciale griffie, het Fries museum en de commissariswoning nog iets van de oude glorie, toen hier het hof der Nassaus was gevestigd. Maar meer wordt Leeuwarden een

moderne stad. Modern en toch Fries. Want dit is het opmerkelijke en mooie, dat Friesland aan de eenvormigheid, die vloek van de moderne tijd, ontkomt. De Friese architecten zijn geen slaven van een internationale mode. Zij bouwen modern, maar zij bouwen Fries. Dat ziet men op het platteland, waar nieuwe boerderijen toch de Friese stijl vertonen.

We zijn een beetje van de zeilweek weggedwaald. We zouden Friesland en vooral zijn steden zeer tekort doen, als we er nog niet even over spraken. Want de Friezen hebben de naam van stijf en stug te zijn. Wie in die waan verkeert moet een Elfstedentocht meezeilen. Het overgrote deel van het zeilend volk bestond uit Friezen. Wel, wat een leut was er aan boord en hoeveel grappen werden er bij het passeren van schip naar schip geroepen! Een zuurpruim evenwel had het er hard te verduren. Zuurpruimen waren er twee: een echtpaar, dat in zijn keurig motorjacht de tocht meemaakte en van de vroege morgen tot de late avond mopperde op de leiding, die het nooit goed deed naar zijn smaak, op de zeilers, die in hun vaarwater kwamen en op de jongelui, die 's morgens te vroeg en 's avonds te laat leven maakten. En die zuurpruimen waren — o, schande voor de stad der jolige conducteurs ~ Amsterdammers! Ze zijn door de mosterd gehaald.

's Avonds, als het zeil gestreken en het schip gemeerd was, deden de Friezen van de wal mee. Harlingen ontving de zeilers met muziek; Workum had er zelfs de matrozenkapel uit Loosdrecht voor naar het hoge Noorden laten komen. Sneek illumineerde ter ere van de zeilers. En in Staveren dansten de Staversen met hun gasten tot na middernacht op straat.

De Elfstedentocht is zeilen op mooi water door een heerlijk land. Het is daarbij een week van leut en jool temidden van een opgewekt en gastvrij volk.